

אודיעך מה ששמעתי בשם הרכ המא"הג [=המאור הגדול] כמוהר"ר יואל בעל שם נר"ו בה"ה מוהר"ר אורי מזאמשט בביאור ירושלמי רבי חייא חלף אדוך פלן אתו וא"ל דקא מזלולי אינשי בש"ע, נטל פתקא וכתב עליה ביום השמיני עצרת תהיה לכם, אל תקרא תהיה אלא תחיה (ר"ל ע"ז יהיה לכם אריכות ימים ע"ש בבעל הפירוש⁴⁴). וקשה למה נטל פתקא ולא אמר בפיו בהדיא. ונראה לה"ה מוהר"ר הנ"ל... והוא נכון אף שהוא קרוב להלצה.

ההסבר שניתן שם הוא אותו הסבר שנאמר בשם הגר"א. אנו רואים שנוסח הדברים בירושלמי המובא כאן שונה מעט מנוסח הירושלמי שהובא קודם, אבל אין זה משנה באופן עקרוני את העניין. על כל פנים גם ירושלמי זה אינו נמצא לפנינו. יש להוסיף כי הירושלמי הזה ופירושו מובא בספרים אחרים על שמם של עוד כמה מגדולי ישראל.⁴⁵

לד. מפליא יותר הוא הסיפור הבא:⁴⁶

שמעתי מאמור"ר הגה"צ מהרי"א אבד"ק אוסטרזאוו זצ"ל שסיפר: כי פ"א היו האדמורי"ם הצדיקים נכדי היהודי הקדוש זי"ע בטריסק אצל המגיד זצלה"ה, ושאל המגיד זצ"ל אם הם יודעים איזה טעם על איחור זמן תפלה, ואמר הרה"ק רבי פנחס מקינצק זצ"ל... כי שמע עוד טעם שמבואר בירושלמי אימתי זמן תפלה בשעה שהצדיקים מתפללים, והשיב המגיד זצ"ל כי בירושלמי איתא הגירסא בשעה שהצ' מתפללין, והגר"א זצלה"ה גורס שהציבור, ואני אומר שהר"ת שהצ' הכוונה שהצדיקים מתפללין, וכשו"ת התשב"ץ מביא דברי הירושלמי, וגורס בפירוש שהצדיקים מתפללין. ושאל הרה"ק רבי יחיאל מאזעראוו בשעת מעשה

44 הסוגריים והכתוב בהם נמצאים בספר. לאור הכתוב כאן "ע"ש בבעל הפירוש" עולה שיש פרשן שכתב פירוש על דברי הירושלמי הללו. והדברים נפלאים. עמר על כך ר"ש אשכנזי, במאמרו שצויין בהערה הבאה, בעמ' 77 הערה 13, ובעמ' 79, הערה 19.

45 ב'פנינים משלחן הגר"א' שם ציינו עוד כי סיפור זה "מובא גם בשם הגר"ר אפרים זלמן מרגליות ומהרי"ל דיסקין (בספרו על התורה פר' פנחס) על לשון אחר בירושלמי המדבר בשמיני עצרת, שר' חייא ראה אדם המחלל יו"ט, ואמר הירושלמי 'למחר נפק ר' חייא ודריש עצרת תהיה, תחיה, לכם'. וצ"ע למה למחר, אלא דר' חייא לא היה יכול לומר ח', ולא יכול לדרשו כי אם למחר וע"י כתיבה". וגם על כך העירו ב'פנינים' כי אין ירושלמי שכוה. וראה עוד בדברי רד"א מנדלבוים בספרו פרדס יוסף החדש, במדבר, כרך ב, בני ברק, תשנ"ו, פכ"ט פל"ה, דף א' קעא ע"א, אות רנד, שציין לספרים נוספים שבהם הוזכר העניין הזה משם גדולים אחרים. עוד ציין שם לכמה גדולים שהעירו כי אין ירושלמי כזה.

והנה נודעתי, ע"י ר"י מונדשיין, למאמרו של ר"ש אשכנזי 'גלגולו של ירושלמי מדומה', בספר ואם בגבורות, מנחה לראובן מס ולרעיתו חנה, ירושלים, תשל"ד, עמ' 75-85, שעסק בגלגוליו של ירושלמי, וציין גם מי הראשון שחשף את מקורו. ר"ש אשכנזי הקיף את רוב הספרים שהביאוהו, החל מספרו של ר' יואל בעל שם ועד לאחרונים שדנו בו, פרט לספרים שבהם נזכר עניין זה בשם הגר"א.

46 קרני ראס, כל כתבי ר' אריה מרדכי רבינוביץ, בני ברק, תשנ"ה, חלק א, עמ' י. חלק זה נדפס בתחילה בשם זכותא דאברהם, ירושלים, תש"ט, והסיפור נמצא שם בעמ' יב.

באיזה תשובה הוא כתב"ץ... וצוה המגיד זצ"ל להביא את התשב"ץ (כי בחדר המגיד לא היה שום ספר), והביאו את התשב"ץ מהדפוס הראשון, ופתח המגיד זצ"ל את התשב"ץ והראה באצבעו שמביא כן דברי הירושלמי הנ"ל בלי ר"ת, רק בפירוש שהצדיקים מתפללין. ובעת שסיפר זאת לפני הגה"ק רבי צדוק הכהן בעל פרי צדיק מלובלין זצלה"ה, אמר שהוא בעצמו ראה בירושלמי ישן מדפוס הראשון שהיה כתוב בו בפירוש בשעה שהצדיקים מתפללין, זי"ע.

על עובדה זו כתב רמ"מ כשר למחבר: 47

כנראה שומע הסיפור כפי שכתוב לא דייק כראוי, כי לפי דעתי אין דבר זה בשום ירושלמי, לא בדפוס ראשון ולא בדפוס אחר, וכן אין זה בשו"ת תשב"ץ. 48 ורק במדרש תהלים (מזמור צ') איתא שבכל מקום שהצדיקים עומדים שם הוא נמצא עמהם, ועיין בתורה שלמה (ויצא דף 1125).

הרב המחבר השיב לרמ"מ כשר, ואביא רק את הדברים בעניין הירושלמי: 49

בירושלמי מכות (ז ע"א) על הפסוק "ואני תפלתי (תהלים סט, יד) איתא: אמר דוד בשעה שאני מתפלל יהיה עת רצון, וברש"י ז"ל על תהלים (שם) כתב: תהי עת תפלותי עת רצון, הרי מפורש שבזמן שהצדיקים מתפללים הוא עת רצון. וראיתי בספר "תולדות הכהן" 50 להגה"ק רבי צדוק הכהן מלובלין שנדפס בשנת תרפ"ד, בדף כ ע"ב, המגיד מטריסק ז"ל היה פעם אחת ב"ולדבקה" (שם עיר) ודרש שם דברי תורה אצל השולחן מענין הצדיקים המתפללים תפילה שלא בזמנה, והביא מאמר ירושלמי: אימתי עת רצון בזמן שהצדיקים מתפללים, בהיודע לו (להגה"ק הכהן ז"ל) השיג עליו, כי בירושלמי כתוב בזמן שהציבור מתפללים, ויסופר זאת להמגיד ז"ל, והוא השיב: שזו טעות המדפיס, כי היה כתוב בר"ת שהצ', הדפיס בזמן שהציבור וכו', אבל באמת הוא בזמן שהצדיקים מתפללים, ויבקשו בירושלמי ישן וימצא כתוב גם בנוסחא זו, עכ"ל.

אנו רואים כי על טענת רמ"מ כשר שאין ירושלמי כזה לפנינו, השיב ר"א רבינוביץ, בין השאר, כי בספר נוסף נמצא נוסח דומה לסיפור זה, ואף בו מוזכר אותו ירושלמי.

47 קרני ראם, חלק השו"ת, עמ' רסז.

48 הואיל ורמ"מ כשר כתב שו"ת תשב"ץ, משמע שהבין שהכוונה היא לשאלות ותשובות ר' שמעון ב"ר צמח דוראן, שנדפסו לראשונה באמסטרדם שנת תק"א, ושנית בלבוך תרנ"א. וראה בעניין ההדפסות השונות של הספר בספר תשב"ץ, מהד' מכון ירושלים, ירושלים, תשנ"ח, במבואו של ר"י קטן, עמ' 45-48. אמנם יכול אדם לומר שהכוונה היתה לתשב"ץ של ר' שמשון ב"ר צדוק, המכונה תשב"ץ קטן. הוא נדפס לראשונה בקרימונה שט"ז, ושנית בקאפוסט תקע"ח, ושלישית בלבוך תרי"ח. גם בו לא נמצא ירושלמי זה.

49 שם עמ' רסט.

50 כוונתו לספרו של ש' אונגר, תולדות הכהן, לובלין, תרפ"ד, עמ' 20.

ואתה תמה מה תשובה היא זו. השאלה היא האם אכן נמצא ירושלמי זה, וסיפור נוסף אינו מעלה ואינו מוריד.⁵¹

מכל מקום יש לשים לב כי הגר"א מעורב בסיפור, ואנו שומעים על הגירסה שלו בירושלמי. כלומר, לפי הגר"א הירושלמי קיים, וכל השאלה היא רק מה גירסתו בירושלמי. ברור שדבר זה נעשה הואיל והירושלמי הוא ספר שגם הלמדנים אינם שולטים בו לעתים, ולכן ניתן לתלות כמה וכמה דברים בספר זה.

כאן המקום להעיר כי סיפור זה מובא בנוסח אחר קצת:⁵²

בהיות הכהן בוולאדאווקה נודמן לשם המגיד מטריסק ודרש דברי תורה ליד "שלחנו" בענין הצדיקים המתפללים תפלה שלא בזמנה ואמר אז: שעה שהצדיקים מתפללים ואפילו שלא בזמנו, היא עת רצון. והביא ראיה מן המדרש איכה רבתי פ"ג, ח' על הכתוב (איכה ג, ח) "גם כי אזעק ואשוע סתם תפילתי" וצטט לשון המדרש שם: "כל המתפלל עם הצדיקים למה הדבר דומה לבני אדם שעשו עטרה למלך. בא עני אחד ונתן חלקו בתוכה מה המלך אומר בשביל שזה עני איני מקבלה. מיד מקבל המלך ונותנה בראשו. כך אם היו עשרה צדיקים עומדים בתפלה ורשע עומד ביניהם מה הקב"ה אומר בשביל רשע זה איני מקבל תפלתם". ובהודע לכהן דברי המגיד השיג עליו כי במדרש כתוב "כל המתפלל עם הצבור" ולא "עם הצדיקים". וכשהוגד למגיד מטריסק השיב שזוהי טעות המדפיס, שראה כתוב לפניו רק "עם הצ" והדפיס "עם הצבור" אבל באמת הוא "הצדיקים". וחפשו בדפוסים ישנים של המדרש הנ"ל ומצאו כתוב גם נוסחה זאת.⁵³

לעניין זה יש לקשר את הסיפור הבא:⁵⁴

51 ר"י בויס הפנני לספר זכרון טוב, תולדות סיפורים והנהגות אודות ר' יצחק מנעשכין, מהד' חדשה ע"י רא"ע הורוויץ, תשנ"ו, עניני תפילה אות ג, עמ' כט, שבו סיפר הכותב כי איתר להתפלל, ולכן התפלל עם ר' יצחק שאמר לו: "מוטב שהמחנת עד שהתפללתי, כי יש מדרש כתוב בו ואני תפילתי לך ה' עת רצון, איזהו עת רצון זהו בזמן שהצדיקים מתפללים". ועוד הפנני לירחון ישראל סבא, גליון פד (מנחם אב תשל"ב), עמ' רעא, ששם כתב ר"י הלכרשטאם, האדמו"ר מצאנז: "אך מקובל מפי צדיקים מהגירסא בירושלמי אימתי עת רצון כשהצדיקים מתפללין". שוב הפנני לעניין שיש לו דמיון, ואולי גם יכול להבהיר את המסופר אודות הירושלמי הזה. כוונתו לספר דברי תורה של רח"א שפירא האדמו"ר ממונקאטש, ח"ה סי' פז: "ראיתי מאבוחי הקדושים זי"ע שהניחו וכרכו בעצמם התפילין ולא נתנוהו לאחרים לכרכן... ושמעתי מאדמו"ר הקדוש זי"ע שאמר בשם רבינו הגדול והקדוש זי"ע בעל דברי חיים כי נמצא בירושלמי כי הכורך תפילין בעצמו מצננין לו גיהנם... והגם כי לא מצינו זה בירושלמי שלנו נאמן עלינו העד רבינו הגדול הנ"ל אשר בודאי ראה או ידע כי כן הוא בדחז"ל". היינו, יבוא זה וילמד על זה.

52 רא"י ברומברג, מגדולי החסידות, ספר ז, על ר' צדוק הכהן, ירושלים, תשי"ד, עמ' נ.

53 בדפוס הראשון, קושטא, ער"ה, הנוסח כלפנינו. הואיל ומדרש זה נדפס כמה וכמה פעמים, קשה עלי לבדוק את כל הדפוסים האחרים, והרצוה לבדוק יבדוק, אם כי יש לשער מה תהיינה התוצאות.

54 מובא בספר בוצינא קדישא, סיפורים אודות ר' זושא מהניפולי, מאת נתן נטע קאלביעל, מהד' ירושלים, תשי"א, עמ' יד, אות לב.